

О.Л. Морозовська

Хмельницький національний університет

Науковий керівник: канд. філол. наук, доцент О. В. Ємець

Інтерсеміотичний аспект перекладу алюзивних антропонімів

(на матеріалі роману Дж. Р. Р. Толкіна «The Hobbit»)

Серед різноманіття проблем антропоніміки однією з найбільш складних виявилася проблема перекладу **антропонімів**. На сьогодні єдиної точки зору стосовно цього питання немає, що свідчить про складність та суперечливість даного поняття. Антропонім – це власна назва, що складається з особового імені та прізвища, яке має кожна людина. Він називає, але при цьому не визначає якостей. В його значенні присутні три ознаки: вказівка на те, що антропонім називає саме людину, вказівка на стать та відношення до національно-мовної спільноти [4].

Проте не варто розглядати переклад лише з точки зору інтерлінгвістичного перенесення із системи однієї мови у систему іншої, що супроводжується збереженням конотацій певних значимих елементів, а й з точки зору семіотики, тобто перенесення з однієї знакової системи у іншу.

Дане питання знайшло своє відображення у наукових працях таких відомих учених, як: Ч. С. Пірс, Р. Якобсон, Р. Вейсброд, Х. Джеха, Дж. С. Холмс та ін.

Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю виявлення чітких стратегій перекладу алюзивних імен у художніх текстах та засобів реалізації іменної характеристики персонажів при інтерсеміотичному переході від мовного коду до кінематографічного.

Об'єкт дослідження – алюзивні імена в художньому тексті та кінофільмах.

Предмет дослідження – прийоми перекладу алюзивних антропонімів як спосіб відтворення характеристики персонажів при інтерсеміотичному перекладі роману Дж. Р. Р. Толкіна «The Hobbit, or There and Back Again».

Дуже значимим дослідженням для перекладознавства є теорія Р. Якобсона, що стосується семіотики у перекладі. Як відомо, він виділяє три основні види перекладу: інтралінгвістичний (у межах однієї мови, наприклад, роз'яснення якогось терміну), інтерлінгвістичний (безпосередній переклад тексту з однієї мови на іншу) та інтерсеміотичний (перенесення тексту із однієї знакової системи в іншу) [6: 17].

Найскладнішою, а отже, найбільш цікавою концепцією є ідея інтерсеміотичного перекладу, що являє собою трансфер між двома або більше абсолютно різними семіотичними кодами, наприклад, між лінгвістичним та музичним, танцювальним або ілюстраційним та ін. За твердженням Р. Якобсона, інтерсеміотичний переклад є тлумаченням словесних знаків символами несловесних знакових систем [6: 17]. Зокрема, до таких систем належать: музика, образотворче мистецтво, танець, театр, кінематограф.

Інтерсеміотичний переклад також включає в себе перенесення художнього тексту у кінематографічну знакову систему. Її головною особливістю є динамічність, за допомогою якої широко розкривається сутність кожного персонажу та відбувається перехід твору у новий вимір, що є імітацією реальності. На цьому зрізі інтерсеміотичний переклад тісно взаємодіє із психолінгвістикою, оскільки поєднання декількох основних елементів кіно-адаптації твору становить неабиякий прагматичний та психо-візуальний ефект на глядача. Рейчел Вейсброд стверджує, що при створенні кіно-адаптації художнього твору, що належить до іншої епохи, існують чіткі принципи відтворення та відхилень від оригіналу: 1) реконструкція усіх елементів епохи, описаної у творі; 2) часткова модернізація; 3) повна модернізація [7: 48–52].

Матеріалом даного дослідження є роман Дж. Р. Р. Толкіна «The Hobbit, or There and Back Again», що став одним із перших творів, написаних у жанрі фентезі. Вищезгаданий роман просто рясніє алюзивними іменами, майже кожний герой несе у собі низку асоціацій з персонажами давньо-скандинавської міфології, або ж містить у собі посилання на інші літературні та поетичні твори. **Метою** нашого дослідження є визначення стратегій у перекладі алюзивних власних імен у романі Толкіна та його кінематографічній адаптації.

Розпочнемо з імені ватажка відважних гномів (*Thorin Oakenshield*), що вирушили на пошуки викраденого скарбу, захованого у горі Еребор під охороною дракона *Смауга* (варіант перекладу: *Смота*). Це ім'я привернуло нашу увагу, оскільки воно є досить цікавим з перекладацької точки зору. Даний антропонім складається з двох елементів, обидва з яких є алюзивними, оскільки згадуються у «Старшій Едді», лише у різних станзах. Ім'я *Thorin* у перекладі із давньо-скандинавської мови означає «сміливий», що повністю відповідає образу

відважного гнома, який затіяв небезпечну подорож до Еребору. Проте, дане ім'я було передано на українську мову за допомогою транскодованого ономастичного відповідника без подання будь-яких допоміжних коментарів (*Torin*). Цікавим випадком також є прізвище цього персонажа, що є алюзивним (згадується у «Старшій Едді») та водночас промовистим іменем і являє собою аксіологічну антономазію, яка у нашій мові була відтворена шляхом калькованого перекладу складових частин «*oak*» – «дуб» та «*shield*» – «щит» і в результаті вийшло ім'я *Дубощит*, що є досить доцільно у даному випадку. Що ж до інтерсеміотичного відтворення самого образу гнома, то він є досить вдалим, оскільки за описом роману Торін володів неабиякою силою і був дещо вищим за своїх побратимів, а також мав довгу чорну бороду, що й було зображено у фільмі, вже не кажучи про його відвагу, що, як зазначалось вище, закладена й у самому імені персонажу. На наш погляд, усі вищезгадані імена є імпліцитними алюзіями, до яких окрім ономастичного відповідника слід подати ще й роз'яснювальний коментар.

Варто згадати і про мандрівного чарівника *Гендальфа (Gandalf)*, чиє ім'я також є алюзивним і згадується у «Старшій Едді». Давньо-скандинавське ім'я *Gandalf* включає у себе слова *gandr* («паличка», «жезл» та «магія») та *álfr* («ельф»), тобто частини його імені несуть певні значення, що роблять його промовистим, проте не для українського читача, оскільки воно перекладене лише транскодованим ономастичним відповідником без подання коментарів. У листі від 1946 р. Толкін зазначив, що при створенні образу чарівника надихався постаттю бога Одіна, який подорожував світом у вигляді одноокого сивобородого старця у крилатому капелюсі та з ціпком у руці. І справді, даний опис відповідає вищезгаданому персонажу, що й відтворено у кінематографічній адаптації цього роману.

Варто згадати іще один персонаж, створений Толкіном, ім'я якого *Беорн (Beorn)*. Він являє собою кремезного високого чоловіка, що має здатність перетворюватись у величезного чорного ведмеда. Його ім'я є промовистим і повністю відповідає образу, оскільки, надаючи дане ім'я своєму герою Толкін використав староанглійське слово *beorn*, що означає «ведмідь». Дане ім'я містить у собі алюзію на лютих воїнів скандинавсько-германського світу *берсерків (berserkers or berserks)*, що у перекладі означає «ведмежа сорочка», проте початкове значення цього слова «перевертень», «людина-ведмідь». Здобули таке ім'я ці вояки у зв'язку

з тим, що на поле бою одягали ведмежі шкури. Згадки про них зустрічаються і в сагах, і в «Молодшій Едді». Дане ім'я є більш експліцитним, ніж усі вищезгадані і тому його відтворення шляхом підбору транскодованого ономастичного відповідника без подання коментарів є доцільним у даному випадку. Що до відтворення екранного образу цього персонажу, то у фільмі повністю передано його зовнішність, змальовану у романі. Зокрема, він зображений у вигляді кремезного чоловіка, що як і у людській подобі, так і у ведмежій володів неабиякою силою та був неймовірного зросту, а також мав чорне волосся та бороду (у людській подобі) і чорну шерсть (в образі ведмеда), що повністю реалізовано у процесі інтерсеміотичного перекладу у екранній адаптації твору.

Одним із найбільш загадкових героїв твору Толкіна є *Голум (Gollum)*, що являє собою істоту, яка у минулому була гобітом *Смеаголом (Smeagol)*, а після того, як чарівний перстень повністю заволодів його розумом, перетворився на безвольного монстра. Друге своє ім'я Смеагол здобув через те, що при вимові видавав жахливі горлові звуки. Проте, можна й припустити, що це ім'я є алюзивним і бере свій початок у єврейському фольклорі, в якому існують розповіді про *голема (golem)*, що був анімованою антропоморфною істотою, яка була створений штучно із глини й не мала власної волі, у зв'язку з чим нею можна було керувати. Дане слово згадується один раз у Біблії в Псалмі 139:16 і має значення недовершеної людини у Божих очах. Проте, найбільш загальний зміст даної лексичної одиниці – це «людина, що не може підкорятись своїй волі», а тому можна простежити певні зв'язки і з персонажем роману, оскільки його волю й розум цілковито заповнили думки про перстень, що й призвело до втрати свого власного «я». Це яскраво зображено у творі та не менш яскраво висвітлено і у його екранізації. Зокрема, у романі Голум змальовується у вигляді невеликої жилавої слизької істоти розміром із гобіта, чії очі настільки звикли до темряви за довгі роки, що почали світитись, немов лампи. Цікавим також є поведінка даного персонажу: його думки повністю охоплені перстнем, він підступний, мстивий, безвольний, повністю позбавлений сили волі. Така безособистісність також реалізується у мовленні персонажу, оскільки він ніколи не використовує у мовленні особовий займенник «я», говорячи про себе, а лише «ми» або «він», що й було відтворено при інтерсеміотичному

перекладі. Дане алюзивне ім'я є імпліцитним і тому варто було б до його наявного транскодованого ономастичного відповідника додати ще й коментар.

Одним із основних антагоністів даного твору є дракон *Смауг* або інший варіант перекладу *Смог* (*Smaug*). Як зазначає сам Толкін, ім'я дракона – це псевдонім, що походить давньо-германського дієслова *smígan*, що має значення «*протиснутись крізь отвір*». Проте, сам образ дракона містить у собі алюзію на давньо-германський епос, зокрема на твір «Беовульф». Дуже велика схожість із безіменним персонажем, що описаний у «Беовульфі» як «*old night-scather*» («*прадавній нічний палій*», якщо дослівно). В епосі про нього розповідається, як про прадавнього, крилатого, вогнедишного дракона, який охороняє на кургані украдений скарб та щоразу насилає жахливу помсту на землі тих, хто потривожив його спокій. Цей алюзивний образ повністю розкритий у тексті «Гобіта» та яскраво змальований і в екранізації до нього у процесі інтерсеміотичного перекладу. Що ж до самого імені, то воно є транскодованим.

Отже, проаналізувавши способи перекладу алюзивних імен у романі Дж. Р. Р. Толкіна «*The Hobbit, or There and Back Again*», джерелами яких є давньо-скандинавська міфологія та англо-саксонський епос, можна зробити наступні висновки, що найбільш поширеною стратегією передачі даних лексичних одиниць при інтерлінгвістичному перекладі є підбір транскодованого ономастичного відповідника без додавання роз'яснювального коментаря щодо джерела алюзії, який усе ж варто було б подати, аби розкрити усю значимість імен. Екранізація роману Дж. Р. Р. Толкіна є яскравим прикладом інтерсеміотичного перекладу, при якому відбувається не лише перехід від мовної системи до кінематографічної, а й має місце міжкультурна інтеракція. При даному виді інтерсеміотичного перекладу візуально реалізується образ, характер та зовнішність кожного персонажу, якому належить алюзивне ім'я, що є досить цікавим і ще недостатньо дослідженим явищем. Проте, коли перекладач має справу із кіно-перекладом, у якому присутні імпліцитні алюзивні імена, він може обирати між декількома можливими стратегіями: 1) коментарі до алюзивних імен, що можуть бути показані на екрані перед початком фільму; 2) коментарі в епілозі до фільму; 3) коментарі на роздаткових кіно-флаєрах. Перспективи подальших досліджень полягають у

визначенні найбільш ефективних стратегій інтерсеміотичного перекладу на прикладі творів і фільмів інших жанрів та авторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бакастова Т. В. Семантизация имени собственного в целом худ. тексте (на материале англ. яз.) : автореф. канд. филол. наук: – спец. 10.02.04 / Т. В. Бакастова. – Одесса, 1987. – 16 с.

2. Гудманян А. Г. Відтворення власних назв у перекладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : – спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / А. Г. Гудманян. – К., 2000. – 40 с.

3. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур / Д. И. Ермолович. – М. : Р. Валент, 2001. – 200 с.

4. Кикоть В. М., Зосимчук І. О. Антропоніми як мовні та культурні реалії / В. М. Кикоть, І. О. Зосимчук // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.rusnauka.com/29_SSN_2013/Philologia/7_146103.doc.htm

5. Копильна О. М. Засоби перекладу індивідуально-авторських алюзивних власних імен / О. М. Копильна // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : Зб. наук. праць. – К. : Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 2006. – Вип. 10. – С. 144–148.

6. Якобсон Р. О лингвистических аспектах перевода / Р. Якобсон // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М., 1978. – С. 16–24.

Weissbrod R. Inter-Semiotic Translation: Shakespeare on Screen / R. Weissbrod // Journal of Specialised Translation. – № 5. – P. 42–56.